

Ո Պ Ո Ղ Ո Ս Ս Ս Ս

ՆԻՐԻՆՅԻՐ ՍԵՐԱՍՏԻԱՆՈՍ՝ յամին 1893,
 Գ. Հիւպըմանի՝ որ ուսուցիչ է ի համալսա-
 րանի Սիւրապուրիկի, հայերէն լեզուի դասա-
 տուութեանց ներկայ գտնուելով, Երգ եր-
 ցոցի՝ հայերէն բնագիրն կարգացեր է Զօհ-
 րապետի տպագրութեան վրայէն (վենետիկ,
 1805) : Հասնելով Զ գլխոյ 12-րդ տան,
 յանկարծ առաջին անգամ Սողոմոնի հար-
 սին իբր անուն՝ Սողոմոնացի բառն լսեր է,
 որ և կը գտնուի նոյնպէս զլ. է. 1. Սա-
 կայն նոյն Երինկեր գիտել կու տայ նախ՝
 որ ըստ յարգոյ Հրապարակչին, կան մի
 քանի գրագիրք որ երկու տեղերն ալ Սոմ-
 նացի ոչնիս, և ապա ուսումնասիրութեանը
 և հետազոտութեանց արդիւնքը հետեւեալ
 կերպով կը բացատրէ :

1. Մասորական. ՈՍԵՂՈՍՏԱՆ

2. Իսթանապուլից. ա. ի Տումանէտէ, բ.
 ի Տուսալմէտէ, գ. ի Տոսալմէտէ.

3. Աղբըսանդրեան. Երղնեւստս, խա-
 ղապիւտաց, խաղաղապէր :

Սիւմաքոսի. ի թուսլեւմէնի կողմա-
 տեալ, մերկացեալ : — Առ Թէոդոսիոսի կը
 պակսի :

4. Վուլկադա. *Sulamitis*.

5. Իսաւական. *Sunamitis*. — Ամբո-
 սեան. *Sunamitis*.

6. Փէլիթո. *Shilumitha* شلوميثا :

7. Թարկում ՆԱՐԿԻՆԱՆՆԱՆ, Ժո-
 դով Խարայեթեան :

8. Զանազան ընթերցումք. ի Տուման-
 տէ, ի Տումանէտէ, ի Տուսալմէտէ, ևն :

Փիլոն Կարպատիոս. Օծոլլալմէտէ,
 Որոգիւնէս. Տուսալմէտէ :

1. Բար Երէնոս իւր Երգ երգիչի մեկնու-
 թեան մէջ կը բացատրէ ուրիշ անունը « Լի խա-
 ղաղութեամբ » :

9. Թարգմանութիւնք.

ա. Ստորական. Սիւրապուրի :

բ. Հայկական. Սողոմոնացի — մի քանի
 գրագիրք. Սոմնացի :

գ. Արաբական. *سولمان* :

դ. Ղիտի ի Օծոլլալմէտէ.

ե. Եթովպական. Սոնալմարիս :

Ասոնք Զ գլխուն տարբերութիւններն են,
 իսկ է գլխուն մէջ իրենց առաջին օրինակէն
 ոչինչ կերպով կը զանազանին, զորս աւելորդ
 կը համարենք, յիշել :

Եթէ ջանանք այս զանազան ընթերցում-
 ները խմբել, առանց ուշ գնելու սխալմանց,
 անսովոր կերպերու կամ ուղղագրութեան
 տարբերութեանց, չորս մեծ խմբերու կը բաժ-
 նուին :

Ա. Սուլալմիթ.

Բ. Սիւլմիթ.

Գ. Սոմնացի¹, Սոմնացի կամ Սոմնացի.

Դ. Ուղղումացի, ինչպէս են ղիտին, այծ-
 մեան հայկական բնագիրն և ֆիլոն Կար-
 պատիոս :

Շատ հաւանական չի տեսնուիր որ, ֆիլոն՝
 ղիտին կամ հայկական թարգմանութիւնքը
 իւր առջին ունեցած ըլլայ, կամ թէ այս բա-
 լորովին անշնչան հեղինակն միայն և միւսոյն
 աղբիւր եղած ըլլայ. դարձեալ հաւանական
 չլուրի որ ղիտին գործածած ըլլայ հայ-
 կականը՝ և թա փոխադարձ. Ուրեմն հարկ
 է ենթադրել՝ որ այս երեք օրինակները աղ-
 բիւրէ մը զայն առած են, զոր մեք անծանօթ
 պիտի անուանենք ներկայ յօդուածիս մէջ :

Իրնանք բաւական հաւանականութեամբ
 հաստատել՝ թէ որն է այս անծանօթը :

1. Սոմնացի և ոչ զբնական ընթերցումք է,
 իսկ Սոմնացի կամ Սոմնացի երկրորդական
 մ է և առանձին տեղափոխութենէ յառաջագա-
 յեալ : Ս. Գրքը կը խօսի Արիսակ Սոմնացւոյն
 վրայ (Գ. Թագ. Ա. 4) և սմանք Սողոմոնի հար-
 սին հայրենիքը նոյն համարեր են՝ գեղեցիկն
 Արիսակայ ծննդավայրին հետ : Առաւանձա-
 շուշն կը իշխէ (Գ. Թագ. Գ. 8) նաև զտեղին
 Սոմնա. դարձեալ Սոմնա՞մ՝ ի գիրս Յեսուայ
 (ԺԹ. 18) և Սոմնա (Ա. Թագ. ԻԸ. 4). — (Տես Եւ-
 տերիոսի Յանկ անոնանց) :

Նախ գրեթէ ստոյգ է՝ որ անծանօթը յոյն բնագիր մ'է, որովհետեւ Թարգմամ, Ռարու, նիք և Վուկադա գէթ մինչեւ ցԺ դար յետ Գրիստոսի, նոյն իսկ ուրիշ յոյն և լատին վկայք եբրայական բնագրոյն, Ռդդդմացաոյն վերայ ծանօթութիւն մը չունին։ Հետեւաբար անծանօթն յոյն բնագիր մ'է, սակայն չէ այն սկզբնական Եօթմանսնիցը. որովհետեւ ոչ մի յոյն գրչագիր և ոչ եկեղեցական մատենագիրք (ի բաց առեալ զՓիլոն Կարպասիոս), մեր խնդրոյն վերաբերող ընթերցուածն ունին։ Դարձեալ տարօրինակ բան մը պիտի լինէր՝ որ Եօթմանսնից այսպիսի նշանաւոր ընթերցուած մը բոլորովին չընշուէր, առանց հետք մի ձգելու ձեռագրաց կամ մեկնութեանց մէջ, ի բաց առեալ գրեթէ անծանօթ հեղինակ մը, այն է վերոյիշեալն Փիլոն Կարպասիոս։

Յոյն Թարգմանութիւնն եղած ուրիշ վերծանութիւնք (բաց ի զփոփն և հայն), նոյնպէս չեն տեղեակ Ռդդդմացի կոչման։

Կը մնայ մեզ միայն, անծանօթն ընծայել կամ Հիւսթըոսեան բնագրին, որուն վերայ ցայսօր սակաւ տեղեկութիւն ունինք, իսկ Երզ երջոցի նկատմամբ ոչ ինչ։ և կամ ընդունել թէ անծանօթն բոլորովին անյայտ հեղինակութիւն մ'է։ Բայց այս երկու կարեւրութեանց առաջինն թուի հաւանական, որոյ փաստերն են հետեւեալք։

Ա. Ղ. փոթ Թարգմանութիւնն ինքնին կ'սկսարկէ մեզ եզրիպտական Եկեղեցին, որ՝ ըստ Հերոնիմոսի, վերադառ համարած է Հիւսթըոսեանը։ Այս պատճառաւ ամէն զփական զժուարիմաստ ընթերցուած և տարբերութիւն, մասորական, Եւսեբիոսի, Էուկիանոսի և Եօթմանսնից բնագիրներէն, կը կարծուի որ Հիւսթըոսեանին կը վերաբերի։ Հետեւաբար կարելի է շատ իսկ հաւանականութեամբ այս ընթերցուածը Հիւսթըոսի ընծայել։

Սակայն կրնայ ոգ հարցընել թէ՝ « Ղ. փոթ Թարգմանութիւնք արգեօք Հիւսթըոսեան հեղինակութիւնն աւելի առաջ չեն » : — Կը պատասխանմը։ Նախ միտ ցնել հարկ է՝ որ մեր խօսքն ոչ եթէ ամբողջական Թարգմանութեան մը վրայ է, այլ մի միայն

ընթերցուածի վրայ, զոր համառօտութեան համար անծանօթ անուանեցինք։ Սակայն ուրոշ պատասխան մը տալու համար սոյն առարկութեան, կրկին վկայութիւններ ի մէջ կը բերեմ, մին զփոթ Թարգմանութեանց թուականին, միւսն՝ Հիւսթըոսի ժամանակին վրայ։

« Յեղիպտոս » Ս. Գրոց քիչ շատ կատարեալ, չորս գաւառաբարբառով Թարգմանութիւնք կ'ան, որոց սկիզբը գէթ ամենէն ուշ երրորդ դարու մէջ պէտք է փնտռել, եթէ չէ յերկրորդին » . այսպէս կը գրէ 1897ին հրատարակուած Թերթն *Realencyklopaedie für protestantische Theologie und Kirche*. Leipzig. — (Տես ևս Hyvernat, *Revue biblique*, 1897 էջ. 66, 67. — Steindorf, *Koptische Grammatik*, 1894. էջ. 2). որոց առաջինը ամենէն ուշ երկրորդ դարուն վերջը կը գնէ, իսկ երկրորդը՝ « Գրեթէ երրորդ դարուն վերջերը » : Արդ. կը տեսնուի որ զիտնականք շատ հաստատուն չեն զփոթ Թարգմանութեան թուականը ուրոշելու մէջ։ Դարձեալ կը հասկցուի՝ որ գիտաբար գրոց Թարգմանութեան ժամանակը միայն կ'ուզեն հաստատել, ի բաց թողով երկրորդական գրքերը, ինչպէս են Երզ երգոց, Փոքր մարգարէք։

Հիվինա թուի ապացոյցանել թէ « Սուրբ Գիրքն եզրիպտական լեզուով Թարգմանուած էր ամենէն ուշ երկրորդ դարուն վերջերը » : Սակայն իւր փաստերէն կ'իմանանք՝ որ նա զայդ կը հաստատու միայն եկեղեցեաց մանաց մէջ սովորաբար կարդացուող գրոց համար, ինչպիսիք են Աւետարանք, Պօղոսի թուղթք, Սաղմոսք. և ոչ թէ ամբողջ Սուրբ Գրոց համար։ Եթէ ճշմարիտ է Չուկայի ըսածն, իւր թէ Երզ երգոցի մեկնութիւն մը եղած է ի ձեռն զփոթ սուրբ Ամպա Շընուտի, որ Ս. Կիրեղ Աղեքսանդրացոյ ժամանակ կը ծաղիկէր († 444), հետեւաբար հարկ է ընդունել նոյն գրոց Թարգմանութիւն մը հինգերորդ դարէն առաջ, և ապա կարելի է հետեցընել թէ Երզ երգոցը Թարգմանուեցաւ երկրորդ դարէն վերջ և հինգերորդէն առաջ, այլ անկարելի է աւելի ճշգիւ սահմանել թուական մը։

Գանգ այժմ Հիւսիցոսի ժամանակին, Գիտուն ուսուցիչն Պառտընհըլը կը գրէ (Kirchenlexicon oder Encyklopaedie der Katholischen Theologie... Vol. V. Col. 1972): «Սա (մեր Հիւսիցոսն) սովորաբար նոյն համարուած է Եւսեփոսէ (Պատմ. Եկեղ. 8, 13) յիշուած Հիւսիցոսի հետ, եղիպտացի եպիսկոպոսաց մէջ, որ Մարքսիմանոսի ժամանակ (չուրջ 341ին) մարտիրոսացաւ » . (Տես նոյն հեղինակին Patrologie, 1894, էջ 163): Հետեւաբար Հիւսիցոսեան հեղինակութիւնը երրորդ դարուն վերջերը կամ չորրորդին սկիզբները կ'իյնայ. որով կարելի է, թէ երրորդ երգոյն ղդատի թարգմանութիւնը, որուն թուականը, ինչպէս որ վերը ցուցինք, երրորդ և չորրորդ դարերուն մէջ կը թարթափի, եւ դաժ Ըլլայ Հիւսիցոսէ վերջ և անոր վրայէն, Սակայն եթէ նախամեծար ևս համարուի ընդունիլ թէ Երգ երրորդի ղդատի թարգմանութիւնն Եօթնամանից վրայէն եղած է, կարելի չէ միայն Հիւսիցոսեան բնագրի մը վրայէն կատարուած սրբագրութեանց հաւանականութիւնը: Վերջապէս, չկայ բան մը որ զմեզ արգելու մեր առաջին եղբակ, ցուցնան մէջ հաստատ ճաշակ՝ թէ ղդատի ընթերցումն Որդոյնացի, Հիւսիցոսեան աղբիւրէ մը հաւանօրէն յառաջ եկած է:

*
* *

Այնքինքն Հայկականին:

Բ. Կը զննմը հետեւեալ սկզբունքը.

Եթէ Հայկական բնագիրը կը զանազանի Մատարականէ, փշիթոյէ, վուկաղայէ, Եօթնամանիցէ, Եւսեփոսի և Լուկիանոս քննական բնագիրներէ, ներքին է ուրեմն դարձնել մեր մտադրութիւնը Հիւսիցոսեան ընթերցումն մը վերայ: Վասնից մի Մովսէս Խորենացի պատմահայր Հայոց ազգին՝ կը պատմէ մեզ, թէ Հայք Աստուածաշնչի առաջին ծանօթութիւնը փշիթոյի վրայէն առին, բայց Եփեսոսի ժողովն (431) տուաւ կաթողիկոսին խնամով քննուած յոյն թարգմանութեան օրինակ մը, և թէ կաթողիկոսն հրամայեց ճիշտ թարգմանութեան մը ձեռք գտնել:

Բայց այդ կրկին լեզուաց բաշահման անձ չգտնուելով՝ երեք գիտնական անձինք դըրկուեցան այլ և այլ բաղադրներ, յորոց մէկը և Խորենացի, որ յԱղեքսանդրիա կը չուէ՝ յոյն լեզուն հիմնովին սորվելու համար: Յետ իրենց դարձին կը յաջողին գեղեցիկ թարգմանութիւն մ'ընելու ուրբ Գրոց: Արգ, հաւանական է թէ ծանօթացան եղիպտական, այսինքն Հիւսիցոսեան հեղինակութեան, և իրենց թարգմանութեանց մէջ պահեցին Հիւսիցոսեան բանի մը ընթերցումներ:

Սակայն որն է սկզբնական ընթերցումն ծննդ. Որդոյնացին թէ Սոմնացին:

Կարծեմ թէ, որդոյնացին է առաջին և յատուկ ընթերցումը, իսկ սոմնացին երկրորդական կամ մանաւանդ սրբագրութիւն մը. վասն զի աւելի դիւրին է ուղղել բնագիրը՝ հանելով օտարամուտ որդոյնացին և մտցնելով հանրածանօթ սոմնացին, քան թէ սոմնացոյց տեղ տնցնել որդոյնացին:

Բայց կրնայ որ հետեւեալ գիտողութիւնն ընել, յարգող գիտնականի մը հետ. «Սուրբ Գրիգոր Նարեկացի (տասներորդ դար) չի՛ ճանչնար բնաւ Որդոյնացի ընթերցումը: Երգ երրորդի մեկնութեան մէջ, կը գնէ 212 և 154 տունները բառ առ բառ, սակայն երկու տեղն ալ Սոմնացի կը յիշէ և ոչ երբեք Որդոյնացի: Ուստի պէտք է հետեւընել՝ թէ ընթերցումն Որդոյնացի՝ տասնեւորորդ դարէն վերջ մտաւ Հայ թարգմանութեան մէջ, հետեւաբար չէ Հիւսիցոսեանն»:

Կը պատասխանեմք՝ որ սուրբ Գրիգոր Նարեկացի իւր լուսութեամբ մեր ընթերցումնին

1. Յետին դարուց մէջ, 1700 ինչ Երգ երրորդի ուրիշ մեկնիչ մը, Խաչատուր վարդապետ Կարենցի, նայնպէս երկու անգամն ալ Սոմնացի կը գնէ և կ'ըսէ թէ, «Լատիններէն այնպէս է. Դարձիւր, դարձիւր Սուլամիտիւր, դարձիւր, դարձիւր, զի հայերէնք ի քեզ»: Եւ ի մեկնութեան «Դարձիւր... որ արդ այլ չես սուլամիտիւր, այսինքն գերի, կամ անտես արարեալ. այլ սուլամիտիւր, այսինքն խաղաղարար, զի սուլմէմ նշանակէ զխաղաղութիւնն» (Տպ. Կ. Պոլսէ, էջ 287):

Ման. Խորեյր.

նկատմամբ ոչինչ կ'ապացուցանէ. վասն զի ապահովապէս կրնանք հետեցնել Նարեկացւոյ մեկնութենէն, թէ Սոմնացի ընթերցուածը ունեցող օրինակ մ'ունէր իւր առջեւ: Պատճառաբանութիւնք ի շոտարեմէ՝ օտմորաբար շատ արժէք չունին: Միւս կողմանէ շատ դժուարին պիտի ըլլար բացատրել թէ ինչպէս տասներորդ դարէն վերջ Ողողմանցի տարր ընթերցուածը գրեթէ առ հասարակ ընդունելի եղեր է, առանց ամենեւեմ գոյութիւն ունենալու Ս. Գրիգորէ առաջ: Նոյն իսկ թուի թէ Նարեկացի կրկին ընթերցուածներն ալ ճանչցած է, և թէ թողուցած է մեր ընթերցուածը՝ իբր ոչ համաձայն նոյն առնէ Ասիոյ մէջ սիւնուած յոյն բնագրին: Ուստի չեմք կարող նկատել Սոմնացի ընթերցուածը, զոր մի քանի զրչպիւրք կը ներկայացընեն, իրրեւ ստուգապէս հին և սկզբնական հայ ընթերցուած. և կը հաստատեմք որ ընթերցուածն Ողողմանցի գժուարագոյն է ի մեկնել, և հետաւորաբար թէ՛ հնազոյնն է և սկզբնական, և թէ առնուած է յոյն աղբըսանդրեան բնագրէ մը, այսինքն է Հիւսիքոսեան:

* *

Գ. Քանի մը խօսք ալ փիլոն Կարպասիոսի վրայ. *Migne, P. greca, 40, 27—154* կը պարունակէ Երզ երզոցի վրայ մեկնութիւն մը սոյն անուամբ. «Փիլոնի եպիսկոպոսի Կարպասիոյ օգնականութեամբ Աստուծոյ, մեկնութիւն Երզոց երզոյն, առ Եւստաւ, Թէոս երէց և Եւսեբիոս սարկաւագ»: Սոյն մեկնութեան մէջ փիլոն կը զննէ 2 12 և 13 տունները. և երկու անգամ ալ հարսին անունն է Ողողմանցի. փիլոն հնարած չէ այս անունը, որովհետեւ ստուգաբանութիւնը կ'ընէ և իբր հանրածանօթ նիւթի մը վրայ կը խօսի ըսելով. «Ողողմանս, որ քարգմանի վկայող չլով»:

Կը տեսնեմք որ փիլոն այդ ընթերցուածը իւր առջեւ ունեցած զրչապիւրն մէջ գտած է, և չէ ընդօրինակողի մը սխալ, վասն զի կըստուգաբանէ զայն ըստ երբայականին:

Փիլոն ձեռ տեղւոյ եպիսկոպոս էր: Երբ

ապրեցաւ: Բանանք Պարտէհըլերի Հայրախոսութիւնը (*Herder, 1894, էջ 286*). «Երզ երզոցի վրայ մեկնութիւն մը, որ ժամանակաւ լատին թարգմանութեան մէջ Եպիփանու անուան ներքոյ կը ծածկուէր, ճիշտ ըրովիլիէ հրատարակուած յոյն բնագրին մէջ կը աղօրսի փիլոն եպիսկոպոսի Կարպասիոյ (ի Կիպրոս), ի սկիզբն հինգերորդ դարու, և այժմ ամենեւն ալ այս յետնոյն կու տան ու փիլոն ապրեցաւ ուրեմն Հիւսիքոսէ վերջ և ոչ հետոյ յԵրիպտոսէ, զուցէ նաեւ յԱղբըսանդրեան ընդունած է իւր ուսումնական դաս, տիրակալութիւնը, որոյ համար կրնամք համարել թէ ծանօթութիւն ունեցած է Հիւսիքոսեան օրինակի, որ տարածուած էր երբեմն յԱղբըսանդրեան և յԵրիպտոս, ըստ վկայութեան Ս. Հերոնիմոսի, և զթէ քանի մ'անգամ գործածեր է զայն իւր մեկնութեան մէջ: Արդ ոչինչ կ'արդելու հետեցնել թէ փիլոն կրցաւ առնուլ իւր ընթերցուածը Հիւսիքոսեան բնագրէ մը:

Քաջայայտ է, թէ ստուգութիւն չի կայ, և թէ ցարդ յիշեալ ապացուցներն սուսկ նշաններ են, և մեր դիտաւորութենէն զուրս է հաստատել թէ դիտի և հայ թարգմանութիւնք և փիլոնի բնագիրը իրենց ամբողջութեամբ Հիւսիքոսեան քննական բնագրին կը պատկանին: Այս միայն էր մեր ցուցընելին, թէ կան պայծառ նշաններ, որոցմով կրնանք ենթադրել շատ հաւանականութեամբ, թէ անծանօթիւն ընթերցուածն և այն միայն Հիւսիքոսեան ծագումն ունի¹:

Մակայն անժխտելի է, մասնաւոր թէ իբր սկզբունք դնելու եմք՝ որ վերալինեալ անծանօթ ընթերցուածոյն յատկութիւններ ունեցող ո՞ր և է այլ ընթերցուած՝ հաւանօրէն

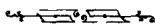
1. Անծանօթի (Ողողմանցի) ընթերցուածոյն ծագումը. յայժ պարզ կերպով կը բացատրուի երբայական տառերու փոքրիկ փոփոխութեամբ: Կայն է *Ս* և *Կ* և *զ* եւրաւ չփոխել *ՍԻՆԴ* (Սոմնացի) *ՍԻՆԴ* (Սոողմանցի) հետ: Բայց ոչ չփոխել ոչ հայն, և ոչ փիլոն է որ այս չփոխութիւն ըրած են, վասն զի իրենց բնագիրը յունարէն էր, այլ երբայական բնագրէ թարգմանիչ մը, այսինքն է: Ինչպէս թուի, Հիւսիքոս:

Հիւսիսեռեւմտեան հեղինակութեան կը վերաբե-
րի։ Ուրով

Ա. Հարկ է նախ հաւաքել ամբողջ ստոյգ
տարբերութիւնները, զոր զիտին և հայն ու-
նին, Աստուածաշնչի բնագրին այլ ամէն
վկայից հետ համեմատութեամբ։

Բ. Եթէ զիտին և հայն մի և նոյն ըն-
թերցուածն ունին, ընդդէմ բոլոր վկայից,
այն ատեն լիովին հաւանակամութեամբ Հիւ-
սիսեռեւմտեան ընթերցուած մը կ'ունենանք։

Խոմբգր. Բազմ.

ԱՆԿԱՐԿ ՄԸ

ԱԼԵՔՍԱՆԴՐՈՍԻ ԿԵՆՆԱՅ. ԳՈՐԾՈՅ

ԵՒ ԼԵՈՓԱՐՏԵԱՆ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՍ ՎՐԱՏ

Ի ՌԵՔԱՆԱԿ

«Մ ետ է նա, անհուն, սարսափելի կեր-
պով... Երևակայեցէք որ Մոսկի³ և Մայ³
ի միտին այն վիժիարի հսկային ոտքին
մէջ մտան ըլլան. և զեռ 21 տարեկան է նա»։

Այսպէս կը գրէր Պետրոս Ճիօրտանի³
1819ին՝ Յակոբ Լէոփարտիի մասին։

Արդ ո՞վ և ո՞ր ծնաւ և ինչպէս սնաւ

1. Հմուտ բանասիրիս ոչ այնչափ ցարէ 'ի
մէջ բերած ապացոյցքն՝ որչափ մի այլ նոր
փաստ, յորում հայ և ղիփի թարգմանութիւնք
զարեհալ կը զուգընթեան և կ'ապացուցանեն
իրենց մէջ սերտ աղբիւր մը, հակառակ գրեթէ
ամէն ձեռագրաց և թարգմանութեանց, կը ստի-
պեն զմզմ նոյնը խորհել։ Կը խոտառանք պար-
զել Բազմավիպին յաւորդ պրակաց մէջ, այդ
զունէ նորագիւտ համարեալ փաստը՝ 'ի նպատակ
վերոյիդեալ յօդուածոյն ենթադրութեան։

1. Նշանաւոր բանաստեղծ Խալադի. 1754-
1828։

2. Միրանաւոր Հռոմայեցի և հուլականոր
լեզուագէտ և գրադարանապետ Վաթիկանի։

այս զարհուրելի հսկայի։ Խօսեցընենք զնոյն
ինքն Լէոբարտի³ առ կոմսն Գարլօ Բէբօրի։

«Ծնան զիս, կ'ըռէ նա, կոմսն Մոնալ-
տոյ Լէոբարտի և մարքիզուհին Ատէլայիտէ
Անդիշի, երկուքն ալ Ռեքանադից, ի 29
յունիսի 1798ին՝ ի Ռեքանադի։ Միշտ
հայրենիացս մէջ ապրեցայ մինչև 24 տա-
րեկան հասակիս։ Իրբև վարժապետ՝ ունե-
ցայ միայն երկու մանկավարժներ՝ երկուքն
ալ կղերական, որք հօրս տանը մէջ կը կե-
նային՝ իմ՝ զատարարակութեանս համար,
մինչև 14 տարեկան հասակս. այնուհետև
հօրս հարուստ գրատունը, վասն զի շատ սիրող
էի զգրութեանց, իմ՝ զարգացմանս կարևոր
ծառայութիւն մատուց։ Այս գրատուն մէջ ան-
ցուցի կենացս մեծազոյն մասը, մինչև և որ-
շափ որ ներեց առողջութիւնս՝ որ խանգա-
րուած էր ուսումներէս, զորս սկսայ 20 տա-
րեկան հասակէս՝ անկախ ի վարժապետաց,
և շարունակեցի յետոյ միշտ առանց հանգըս-
տեան, միակ զբաղումն ընելով ինձ ուսումի։
Սորուեցայ առանց վարժապետի յունարէն
լեզուն, և ինքզինքս տալով լեզուագիտական
շանից՝ եօթն տարի շարունակեցի նոյն կըր-
թութեան մէջ. մինչև որ տեսութիւնս փա-
սուեցաւ, և ստիպուելով ամբողջ տարի մը
(1819) առանց ընթերցման անցընել, սկսայ
մտածել. որով բնականաբար սէր կապեցի
իմաստասիրութեան. և այնուհետև սա և
գեղեցիկ գրականութիւն՝ միակ առարկայ զար-
ձան աշխատութեանցս»։

Ահաւասիկ համառօտիւ Լէոփարտիի կե-
նաց նկարագիրը, որ զուրկ է ղեպքերէ և
փոփոխութիւններէ։ Բայց իւր հոգեկան կե-
նաց վրայ՝ կարելի է գրել ստուար հատոր
մը, պատմութիւն այն հոգւոյն՝ զոր նա կ'ե-
րակայէր։

Անշուշտ, բարեկիրթ և բարեպաշտ
ընտանեաց զաւակ, ծնած լերան մը գագա-
թը, հայրական և եղբայրական զօրովանք,
երկինքը, աստղերը, ջրերէն ծագած լուս-
նակը և Ապենինեանց հեռաւոր կատարնե-
ներուն ետև մտնող արեգակը՝ իւր առաջին
զգացումները և առաջին խնդութիւնները ե-
ղան։ Պատրաստուեցաւ նա կենաց՝ ինչպէս
հանդիսաւոր օրուան մը. և իւր առաջին